

Först publicerat
Reviderat

2003
2004-11-21

Den penningpolitiska situationen i Skandinavien under 1800- talet

Tomas Larsson

-e:/Skandinavien/Historia Kronan-

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
2. Valutautvecklingen i Centraleuropa	3
3. Sammanfattning Centraleuropa	6
4. Idéerna om en gemensam skandinavisk valuta	7
5. Den skandinaviska valutan tar form	10
6. Sammanfattning Skandinavien	12
7. Valutaunionerna spricker	13
8. Sammanfattning	14
Källförteckning	16
Tyska riket under perioden 1806...1891	17

Den penningpolitiska situationen i Skandinavien under senare delen av 1800- talet

1. Inledning

Under hösten 2003 genomfördes den elfte folkomröstningen om en EG-/EU- fråga i Skandinavien. Svenska folket röstade nej till att införa valutan euro. Diskussionen inför folkomröstningen var intensiv och ja-sidan hävdade att euron hade mycket bättre stabilitet än kronan. Den över 130 år gamla kronan kallades av ja-sidan för "skvalpvaluta". Dessutom var det enligt ja-sidan ett bevis i sig för eurons stabilitet att så många centraleuropeiska länder redan gått in för euron.

Studerar vi den västeuropeiska historien närmare finner vi att strävandena mot en gemensam europeisk valuta inte är nya. Tvärtom finner vi att historien upprepar sig. Genom seklerna har dock till skillnad mot idag metallmyntfoten varit en gemensam nämnare i ländernas valutasystem. Så länge som mynt med ädelmetall användes, eller sedlar med täckning i ädelmetall hos banken, fanns en naturlig stabilitet i systemet. Under 1800- talet ägde dessutom i flera centraleuropeiska länder en politisk konsolidering rum. I samband med de nya statsbildningarna infördes enhetsvalutor, ofta med täckning i guld eller silver.

Flera av de nya valutorna i Centraleuropa baserade sig på franc-systemet, ett system som lanserades i Frankrike redan 1795. Systemet byggde på decimalsystemet och även Belgien, Italien samt Schweiz anslöt sig till det nya valutasystemet. Under mitten av 1860- talet slöt sig de fyra medlemsländerna samman i den Latinska Myntunionen (LMU). Men även näringslivet i Sverige hävdade att landet skulle vinna på att gå med i LMU. Det gick så långt att ***ett nytt svenskt anslutningsmynt, den så kallade carolinen, började att präglas under 1868, precis efter det att LMU startat.*** Det nya guldmyntet var värt 7,21 kronor och motsvarade 10 francs. Men redan långt tidigare hade Sverige börjat använda ett annat internationellt guldmynt, den så kallade dukaten. Gemensamt för dessa centraleuropeiska valutor var dock att de aldrig blev någon succé här hemma. Men borde man inte ha en egen regional valuta i Skandinavien?

2. Valutautvecklingen i Centraleuropa

En genomgående trend genom seklerna är att de europeiska nationerna har försökt att hitta system att stabilisera de olika valutorna mot varandra. Till och med inom länderna fanns ibland flera olika valutor med olika myntfot vilket gjorde att ***det kunde finnas spänningar även inom ett lands olika valutasystem.*** Senare började även sedlar att tryckas men till skillnad mot metallmynten fanns inget värde i sedlarna i sig. I vissa fall vägrade till och med bankerna att växla in sedlarna mot guld eftersom täckning saknades.

Ett sätt att låsa valutorna mot varandra är att använda gemensam myntfot. Ädelmetallen guld är en lämplig metall eftersom den har ett högt kilopris och inte korroderar. Guld är dock en mjuk metall varför den måste blandas med annan metall, så kallad legering. För att främja handeln mellan nationerna började därför internationella guldmynt (guldmyntfot) tidigt att präglas. Redan under 1200-talet började den så kallade dukaten att cirkulera. En annan myntfot var silver och en internationell måttenhet för denna metall var den urgamla köln- marken som härstammade från Lübeck i norra delen av det tyska språkområdet. En köln- mark bestod av cirka 234 gram fint silver. Senare under 1850- talet upptäcktes stora guldfyndigheter. Under 1867 hölls en konferens i Paris om guldmyntfot. En generell trend under senare delen av 1800-talet blev därför att allt fler länder gick över till guldmyntfoten.

Under den andra halvan av 1800- talet ägde flera stora politiska händelser rum på den centraleuropeiska kontinenten. Det italienska folket återförenades i det nybildade "Nationella konungariket Italien" (1861) och större delen av folket i det tysktalande området enades under Bismarck i det Tyska riket (1871). Parallellt med bildandet av de nya staterna infördes även enhetsvaluta och flagga i respektive rike. Italien införde valutan lira medan det Tyska riket lät införa marken. Såväl den italienska som tyska valutan baserade sig på decimalsystemet och guldmyntfoten.

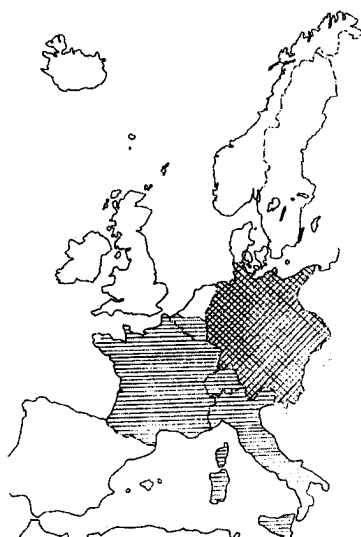

Bild 1. Karta över två valutaunionsområden i Centraleuropa under 1860- talet. Det horisontellt streckade området anger LMU och det rutade området anger valutaunionen i det tyskspråkiga området. Lägga märke till att de skandinaviska länderna samt England, liksom idag, ej deltog i någon av de centraleuropeiska valutaunionerna.
Källa: författaren

Förebilden för den italienska Liran var den franska francen. Redan under perioden 1830- 1850 hade Belgien och Schweiz gått över till francsystemet, baserad på blandad guld- silver- myntfot. Efter det att dessa länder införde det nya valutasystemet anslöt de sig den **23 december 1865** (Italien dock först 1866) till den Latinska myntunionen ("LMU"). Länderna fick visserligen ha kvar sina nationella valutabenämningar men ett gemensamt system med fasta växelkurser med metallmyntfot var basen. I Belgien, Frankrike och Schweiz kallades räkneenheten "franc" medan Italien kallade sin för "lira". På varje franc/lira gick det 100 "centimer".

	valör	bruttovikt	renhet	huvudmaterial	fint guld	fint silver
huvudmynt	100 francs	32,2580 g	90 %	guld	29,0322 g	---
	50	16,1290	90	guld	14,5161	---
	20	6,4516	90	guld	5,8064	---
	10	3,2258	90	guld	2,9032	---
	5	25,0000	90	silver	---	22,500 g
skiljemynt, silv	2 francs	10,0000 g	83,5 %	silver	---	8,3500 g
	1	5,0000	83,5	silver	---	4,1750
	½	2,5000	83,5	silver	---	2,0875
	1/5	1,0000	83,5	silver	---	0,8350

(Lägre skiljemynt valfritt per land)

Tabell 1. Översikt av LMU:s myntsystem
Källa: "History of the Latin Monetary Union"

Senare anslöt sig även Grekland (1 januari 1869), Spanien (19 oktober 1869), Finland (9 augusti 1877) samt Rumänien (1889). **Således har 6 av totalt 7 tidigare LMU- länder infört euron.**

Även i det tyska språkområdet pågick under 1800-talet en övergång till enhetsvaluta, fast stegvis. Det politiska utgångsläget i större delen av det tyska språkområdet var dock under början av 1800- talet komplicerat. Redan under 1700- talet var riket uppdelat i omkring 1.800 små stater samt cirka 1.500 riksridderskap och andra smärre territorier. Redan under 1700- talet var riket delat. Under 1806 blev både Österrike och Preussen besegrade av Napoleon. Strax därefter gick det "Heliga romerska riket av den tyska nationen" i graven, ett imperium som bildats redan år 962. Den 6 augusti 1806 fick den tysk- romerske kejsaren nedlägga den tyska kejsarkronan och förklara det kejsarliga ämbetet och värdigheten för utslocknande. Ett år senare fick Preussen vid freden i Tilsit avträda allt land väster om floden Elbe. Det Tyska riket kunde inte längre återupprättas utan istället inrättades det **Tyska förbundet (1815).**

Den statspolitiska situationen i Tyskland var under början av 1800-talet komplicerad av många kungadömen, furstendömen, hertigdömen och storhertigdömen som dessutom hade vitt skilda tullar samt mått- och valutasystem. De olika statsbildningarna och systemen bromsade den ekonomiska utvecklingen. Den indirekta starten för en gemensam valuta ägde rum några år senare (1818) då **gemensamma tullagar** infördes inom Preussen. År 1834 bildades den **Tyska tullföreningen** av de tysktalande staterna (exklusive Schweiz och Österrike) och Tullföreningen blev en gemensam marknad. Under 1867 bildades ett Nordtyskt förbund (1867- 1871). Lagstiftningen inom handelsområdet överlämnades till ett särskilt Tullparlament. Parlamentets verksamhet blev ej särskilt omfattande men ”...**det spelade...dock en politisk roll för förberedandet af den tyska enheten...**”. Det som från början framstod som ett handelspolitiskt samarbete visade sig senare vara inkörsporten till ett nytt rike, ett rike som senare kollapsade.

Under 1838 enade man sig om en ny valutaunion genom den så kallade **Dresdner myntkonventionen**, baserad på silvermyntföt. De två valutorna gulden och daler infördes och knöts mot den gamla kölners- marken (233,855 gram fint silver, även kallad ”Vereinsmark”). Under 1850-talet slöts ett ekonomiskt samarbetsavtal med Österrike. Ytterligare en valuta, florin, tillkom genom Österrikes medlemskap och kölners- marken ersattes av Tullpundet (500 gram silver, 90 % renhet).

region	huvudmynt	skiljemynt	fint silver huvudmynt
(2)	1 gulden	= 60 Kreuzer	8,57 g
(1)	1 daler	= 30 Silvergroschen (3)	15,0
Österrike	1 florin	= 100 Neukreuzer	10,00

(1)= Preussen, Hannover, Brunsvig, Sachsen, Mecklenburg m fl

(2)= Bayern, Württemberg, Baden, Hessen- Darmstadt, Nassau, Frankfurt m fl

(3)= i Mecklenburg dock 48 Schilling

Tabell 2. De tre valutasystemen i det Tyska förbundet (1857- 1866).

I Frankrike försökte Napoleon III under 1867 att fortsätta valutaexpansionen på global nivå. Det brittiska pundet föreslogs få valören 25 francs (motsvarande 18 kronor) och den amerikanska dollarn skulle bli ett 5 francs mynt (motsvarande 3,60 kronor) [1]. USA och England backade dock senare ur förhandlingarna, ett klokt beslut med tanke på att större delen av de centraleuropeiska valutorna senare havererade. Pundet och dollarn lever däremot kvar än idag och dessutom som två globala hårdvalutor.

Ett säkerhetspolitiskt problem för Österrike- Preussens grannländer var att dess militära styrka växte. Danmark fick finna sig i att en stor del av dess landområden (Slesvig- Holsten) under 1864 erövrades av den mäktige grannen i söder. Den sedan forntiden symboliska gränsfloden Ejderen på södra Jylland, som skiljde det skandinaviska kulturområdet från det centraleuropeiska, gick därmed förlorad. Under 1866 utkämpades dock ett slag mellan Österrike och Preussen i Königgrätz. Österrike förlorade och lämnade senare det Tyska förbundet. Under sommaren 1870 anföll Preussen och besegrade grannlandet Frankrike och ett enat tyskt rike proklamerades 1871. Preussen hade därmed vunnit tre krig under loppet av bara 7 år och den franska francen var därmed skadad.

I större delen av det tyska språkområdet användes redan under första hälften av 1800-talet fasta växelkurser. Myntens värde var låsta mot den urgamla kölners- marken, som motsvarade 233,855 gram fint silver. Inom det **Tyska förbundet** (1815- 1866) användes under den senare delen de tre valutorna daler (norra Tyskland), gulden (södra Tyskland) och florin (Österrike). Under 1871 bildades det **Tyska riket** och samtidigt ersattes dalern och gulden med den gemensamma valutan mark.

Den nya Riksmüntlagen trädde i kraft den 4 december 1871 och övergången till den nya valutan ägde rum under perioden 1871- 1876. Totalt ersatte den nya valutan åtta stycken gamla valutasystem och över 2.000 ton guldmynt präglades [4].

	valör	bruttovikt	renhet	material	fint guld	fint silver
huvudmynt, guld	20 Mark	8,0000 g	90 %	guld	7,2000 g	---
	10	4,0000	90	guld	3,6000	---
	5	1,9990	90	guld	1,7920	---
skiljemynt, silv	5 Mark	27,7777 g	90 %	silver	---	25,0000 g
	3	16,6667	90	silver	---	15,0000
	2	11,1111	90	silver	---	10,0000
	1	5,5555	90	silver	---	5,0000
	½	2,7778	90	silver	---	2,5000
	20 Pfennig	1,1111	90	silver	---	1,0000
skiljemynt, nickel	20 Pfennig			nickel	---	---
	10			nickel	---	---
	5			nickel	---	---
skiljemynt, koppar	2 Pfennig			koppar	---	---
	1			koppar	---	---

Tabell 3. Tyska rikets myntsytstem. De två högsta valörerna, 20 respektive 10 mark, räknades även om i enheten Krona (1 krona = 10 mark) (dock ej motsvarande den skandinaviska kronan).

Berlin fick bland annat ansvar för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken samt penningpolitiken. 1 mark motsvarade 358 milligram fint guld och det gick 3 mark på en daler (dalern cirkulerade parallellt med marken ända fram till år 1907). Till att börja med fick medlemsländerna i det Tyska riket ha sin egen prägel på myntens ena sida, men den möjligheten försvann senare. Österrike gick dock en annan väg och valde egen valuta.

I Sverige cirkulerade redan under mitten av 1700-talet internationella guldmynt av typen dukat och senare även caroliner. I Danmark cirkulerade guldmynt av typen christiand'or och frederikd'or. Varken dukaten, carolinen eller de danska mynten blev dock någon större nationell framgång. En sammanställning av några internationella guldmynt samt växelkurserna mot kronan visas nedan:

	bruttovikt	fint guld	växelkurs	diameter	anm
1 frederikd'or	6,68 g	6,03 g	14,96 kr	(uppgift saknas)	Danmark
1 dukat	3,48	3,39	8,41	19,2 mm	
1 carolin	3,23	2,91	7,22	18,9	Sverige
1 krona	---	(0,403)	1	---	Skandinavien

Tabell 4. Några exempel på internationella guldmynt i Europa under 1800-talet. Av de fyra nämnda valutorna var det endast den skandinaviska kronan som ej präglades i guld med valören 1.

3. Sammanfattning Centraleuropa

Sammanfattar vi det valutapolitiska läget i västra Centraleuropa under tiden kring 1870-talet finner vi följande två valutaunioner:

benämning	Start	Antal länder	Antal invånare	Valuta	Gemensam centralbank
LMU	1865	7	119,9 M pers	franc, lira	nej
Tyska riket	1871	1	35,6	mark	ja
Summa		8	155,5		

Tabell 5. Två västeuropeiska valutaunioner från tiden kring under 1870

Som framgår av tabellen handlade det i första fallet om sju medlemsländer. I det andra fallet handlade det om ett land (Tyska riket), om än det hade enats med bryska metoder. Sammanfattningsvis utgjorde den centraleuropeiska utvecklingen en lockelse men det fanns även orostecken. Preussens till synes oöverbanneliga militära makt (segrar över Danmark 1864, Österrike 1866 och Frankrike 1870) samt spänningarna inom LMU, delvis skadeskjutet efter Preussens seger över Frankrike år 1870, var några av orsakerna till att *inte något av de skandinaviska länderna anslöt sina valutor* till någon av de två centraleuropeiska valutaunionerna. Centraleuropa var en politiskt splittrad region.

En ledande person inom svenskt näringsliv argumenterade dock redan under 1860-talet för att även Sverige borde ansluta sig till LMU. Det fanns dock, som tidigare antytts, en viss skepticism här hemma mot LMU. Dessutom var LMU skadeskjutet efter Preussens seger över Frankrike 1870. Under 1868 började visserligen ett svenskt franc- mynt av guld att cirkulera i mindre omfattning, det så kallade caroliner- myntet. Myntet blev 1872 även gångbart i utlandet. Caroliner- myntet hade valören 1 och motsvarade 10 francs (motsvarande 7,20 kr, i dagens penningvärde cirka 300 kr). Även ett caroliner- mynt med valören 10 planerades vilket i dagens penningvärde skulle motsvara cirka 3.000 kronor. Caroliner- myntet slutade dock att präglas redan 1872 och blev aldrig någon större framgång.

Av kartan på bild 1 i inledningen framgår Skandinavien närhet till det mäktiga Preussen- Österrike. Samtidigt pågick successivt utvecklingen mot gemensam valuta inom det tyska språkområdet. Det logiska ur penningpolitisk synpunkt hade varit att även Skandinavien anslutit sig till den mäktige grannens penningssystem, dessutom fanns en mycket positiv inställning till Preussen bland det svenska etablissemanget. Men just den militära makt som Preussen- Österrike förfogade över var en osäkerhetsfaktor. Tidigare nämndes att Danmark under 1864 (Slesvig- Holsten) berövats en stor del av sitt land från denne mäktige granne och i och med Tyska rikets bildande 1871 så fortsatte expansionen österut längs Östersjöns södra kust. Visserligen hade svensk- norska trupper förflyttat sig till den danska ön Fyn i närheten av Slesvig- Holsten men de hjälpte aldrig danskarna i konflikten 1864. Huvudorsaken var att Sverige inte ville stöta sig med den mäktige grannen i söder. Tyvärr fick passiviteten från svensk sida även den effekten att den växande skandinavismen led ett rejält bakslag, ett bakslag som den aldrig riktigt återhämtade sig ifrån.

4. Idéerna om en gemensam skandinavisk valuta

Under seklernas gång har gränserna flyttats åtskilliga gånger inom Skandinavien och de västnordiska öarna. Under 1380 startade en personalunion mellan Danmark och Norge. Under 1514 bestämde den danske kungen Christian II att danska och norska mynt skulle kunna användas utan begränsningar i de bägge länderna.

Ett problem ända in på 1800-talet var att det förekom fluktuationer mellan mynt och sedlar. Trots att de var samma valuta var de i praktiken olika värda. En sedel har ju inget värde i sig utan bygger på att det någonstans (t ex bank) finns täckning för beloppet. Mynt av ädelmetall har dock ett ”inbyggt” värde som det inte råder något tvivel om, men även där kan problem uppstå om t ex silverpriset stiger snabbt medan det nominella värdet är något annat (risk för att mynten smälts ner och säljs till sitt rätta metallvärde). Först 1834 var sedlar och mynt i realiteten kopplade mot varandra i Sverige. I Danmark- Norge hade den gamla speciedalern av silver haft ett stabilt värde genom århundradena och redan under 1500- talet innehöll speciedalern 27,4 gram silver. Enligt 1671 års danska myntordning skulle dock varje speciedaler endast innehålla 25,281 gram silver, det vill säga myntet blev något mindre värt.

Under 1736 upprättades i Danmark (och därmed även i Norge, som ju till och med 1814 var i personalunion med Danmark) den nya Kurantbanken [5]. Kurantbanken fick ge ut sedlar som skulle kunna växlas in mot silver, vilket dock banken senare inte klarade av. Under 1757 hävdades kravet på inväxling mot silver och förtroendet för Kurantbanken och dess sedlar sjönk. Den nya Dansk-Norske Speciesbank öppnades under 1791 och banken fick ge ut sedlar i Danmark och Norge. Åtta år senare öppnades ännu en ny bank, Deposito- Cassen. Under 1807 anföll dock engelsmännen Köpenhamn och en mycket snabb upprustning av Danmark startade. Inflationen blev våldsam då sedelpressarna gick varma. Man var därför tvungen att skriva ned sedlarnas värde i förhållande till silver. En ny bank, Rigsbanken, öppnades. De gamla kurantriksdaler- sedlarna växlades in mot riksbankdaler- sedlar, dock med växelkursen 6:1. Växelkurserna var i praktiken en statsbankrutt (”statsbankerotten”). Senare fortsatte växelkurserna att svänga kraftigt. Under 1818 öppnades ännu en ny dansk bank, Nationalbanken (Danmarks nuvarande centralbank), som ensam fick rätt att ge ut sedlar.

Under juni 1816 antogs en lag i Norge vilket gjorde att en ny norsk centralbank (Norges bank) bildades. Norge ingick ju efter freden i Kiel 1814 i personalunion med Sverige. Ett nytt norskt myntssystem, med det gamla norsk-danska *speciedalern* som bas, infördes. Det bestämdes att man av 1 kölnermark (motsvarande 234 gram fint silver) skulle slå 9 ¼ speciedaler. Således innehöll en speciedaler cirka $234/9,25 = 25,3$ gram fint silver (jämför 1671 års tidigare nämnda danska myntförordning som angav exakt samma vikt). Till skillnad mot den tidigare dansk-norska speciedalern, där det gick 96 skilling per speciedaler, så bestod dock varje norsk speciedaler av 120 skilling. Bägge valutorna baserade sig således på duodecimalsystemet.

Under 1820- talet hade de tre länderna mycket lika valutasystem som var baserade på silvermyntfoten. Danmark, Norge och Sverige använde valutan speciedaler, en valuta som introducerades i Skandinavien redan under 1500-talet. Speciedalern var baserad på silvermyntfoten och hade en bruttovikt på cirka 29 gram. En översikt av de tre ländernas mynt följer nedan:

land	huvudmynt	skiljemynt	bruttovikt h m	fint silver vikt
Danmark (1)	1 speciedaler (*)	= 192 skilling	28,89 g	25,0...26,0 g
Norge	1 speciedaler	= 120 skilling	28,89	25,3
Sverige	1 specieriksdaler	= 48 skilling	29,25	25,7

(1)= inklusive Island

h m= huvudmynt

(*)= 2 rigsdaler (kallades innan 1854 för riksbankdaler)

Tabell 6. Myntssystem i Skandinavien under 1820- talet. Samtliga tre valutor baserade sig på silvermyntfot.

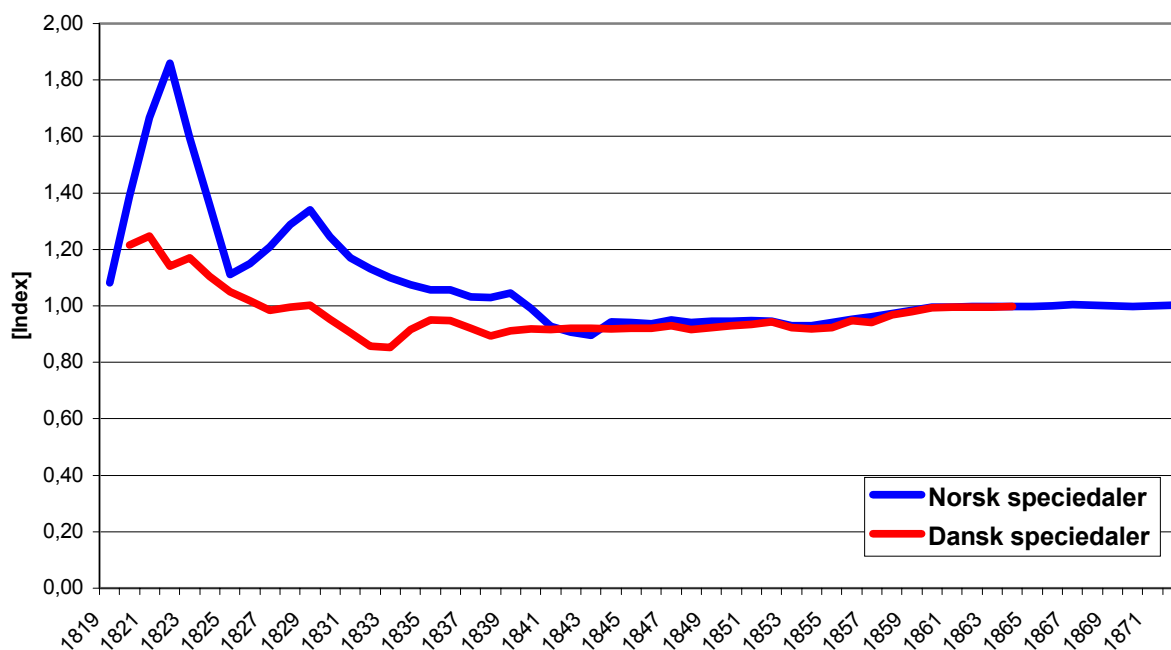

Bild 2 Den danska och norska växelkursen mot den svenska valutan under perioden 1819...1872. Som framgår av diagrammet hade de bägge valutorna börjat att stabilisera sig kring 1 svensk specieriksdaler strax efter år 1840. Under perioden 1855...1875 ersattes dock den svenska specieriksdalern med riksdaler riksmünt (växelkurs 1:4). Under 1874/ -75 ersattes den danska och norska speciedalern av den skandinaviska valutan krona med konverteringskursen 1 speciedaler mot 4 skandinaviska kronor.

Källor: * Norska centralbanken (statistiska avdelningen, med data från Oslo- börsen)

* Klovland, Jan Tore "Historical exchange rate data 1819-2003", ch. 7 in Øyvind Eitrheim, Jan T. Klovland and Jan F. Qvigstad (eds.), "Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003", Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004.

Inget av de tre valutasystemen baserade sig dock på decimalsystemet men under 1855 lanserades i Sverige den nya valutan Riksdaler riksmünt. En svensk riksdaler motsvarade 100 öre men fortfarande användes silvermyntfoten. En specieriksdaler (25,7 gram fint silver) växlades in mot 4 riksdaler riksmünt (25,5 gram fint silver). Därmed hade decimalsystemet gjort entré i Skandinavien.

	valör	bruttovikt	renhet	diameter	fint silver	fint koppar
silvermynt	4 riksdaler riksmünt	34,0 g	75 %	39,1 mm	25,50 g	
	2	17,0	75	31,8	12,75	
	1	8,5	75	24,9	6,38	
	½ (=50 öre)	4,25	75	21,9	3,19	
	¼ (=25 öre)	2,13	75	17,4	1,59	
	1/10 (=10 öre)	0,85	75	12,7	0,64	
kopparmynt	5 öre	8,5 g	95 %	28,9 mm	---	8,075 g
	2	5,7	95	24,4	---	5,415
	1	2,8	95	19,8	---	2,66
	1/2	1,40	95	15,8	---	1,33

Tabell 6B. Sveriges myntsystem vid valutaövergången 1855
Källa: "Sveriges mynt 1818- 1971", Hässleholm, 1971

Under senare delen av 1800-talet gick flera länder i världen över till guldmyntfot. Även de tre skandinaviska länderna Danmark, Norge och Sverige gick under 1870- talet över till guldmyntfot men samtidigt passade Danmark och Sverige på att införa en gemensam valuta, den så kallade "krondalern" (senare ändrad till "krona") Ett av argumenten för en gemensam dansk-svensk valuta var just: "I betraktande deraf att införandet af ett för Sverige och Danmark gemensamt, på guld grundadt myntsystem erbjuder väsentliga fördelar för samfärdseln rikena emellan..." (källa: Myntkonventionen 1873). Dessutom cirkulerade danska skiljemynt i Skåne, norska köpmän samlade på danska mynt och i Köpenhamn använde man gärna svenska sedlar [2]. Den nya dansk-svenska kronan var en indirekt fortsättning på den redan år 1855 införda svenska valutan riksdaler riksmünt.

Under december 1872, endast ett år efter det att den tyska Riksmüntlagen givits ut, skrevs så slutligen avtalet under tillsammans med Danmark. Huvudavtalet dröjde dock till maj 1873 då Myntkonventionen skrevs under. I samband med detta gav statsmakterna i Sverige ut förordningen "Mynt-konvention emellan Hans Maj:t Konungen af Sverige och Norge och Hans Maj:t Konungen af Danmark" (SFS 1873:36). Konventionen utväxlades under juni samma år i Köpenhamn. I den anslutande förordningen "Lag om rikets mynt" (SFS 1873:31) stadgades i § 4 i övergångsbestämmelserna att "**...danska mynt äro lika med de svenska mynten lagligt betalningsmedel i Sverige...**". Skandinavien hade tagit det första steget på vägen mot gemensam valuta. Liksom LMU gick även Skandinavien in för decimalsystemet, där 1 krona motsvarade 100 öre.

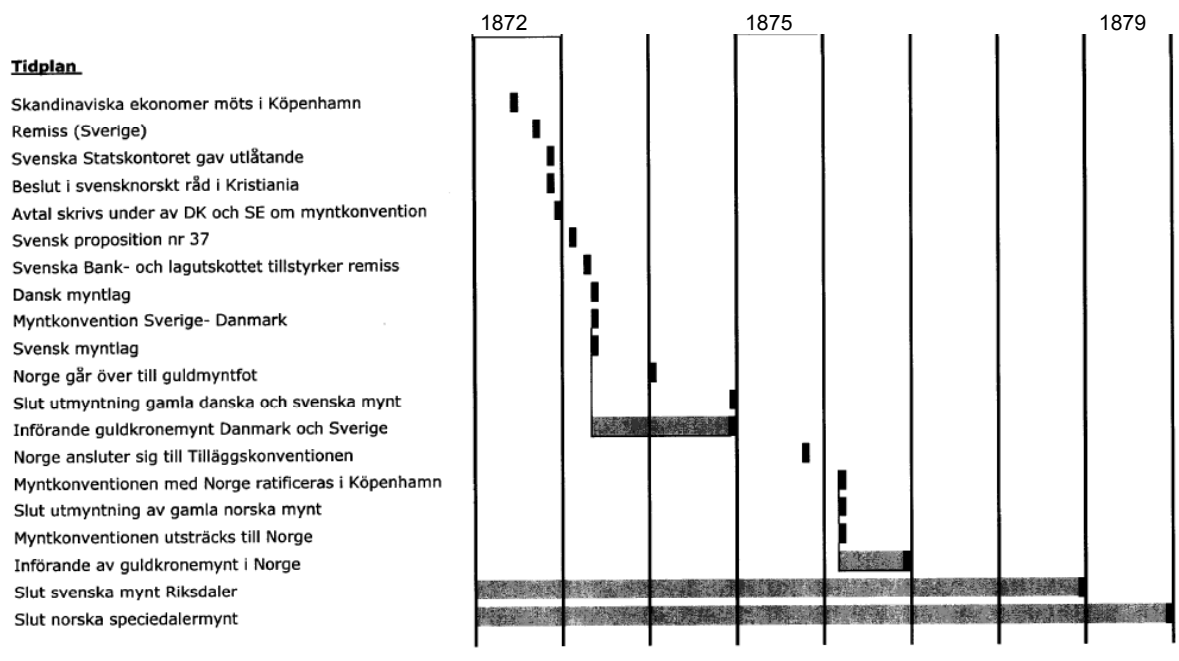

Bild 3 Tidplanen för övergången till gemensam skandinavisk valuta. Observera att motsvarande danska och norska lagar samt processer ej i motsvarande grad är angivna (tidsbrist hos författaren).
Källa: författaren (med information från Svensk författningssamling samt Nordisk familjebok)

Avtalet slöts, som tidigare nämndes, till att börja med endast mellan Danmark och Sverige. Norge ingick visserligen i personalunion med Sverige och deltog till och med i en gemensam kommission som just föreslog en gemensam skandinavisk valuta. Norge behöll dock sitt gamla penningssystem men gick under 1874 över till guldmyntfot och lät prägla speciedalermynt av guld. 1 speciedaler motsvarade exakt 4 kronor (det vill säga exakt samma konverteringskurs vid övergången i Sverige från specieriksdaler till riksdaler riksmünt). Emellertid fanns ett tillägg i Myntkonventionen från 1873 som kallades för Tilläggskonventionen. Tilläggskonventionen löd enligt följande: "Hans Majestät Konungen af Sverige och Norge förbehåller sig rätt att äfven för Norges del biträda ofwan stående Konvention med de förändringar i tidsbestämmelserna för öfvergången, hwarom de höga fördragslutande Makterna kunna träffa öfverenskommelse". Redan i samband med avtalet mellan Danmark och Sverige var Norge med i spelet och efter det att "...norska Stortinget dertill gifvet samtycke..." kunde den norska anslutningsprocessen fortsätta. Tillägget blev senare en egen förordning där den svenska versionen fick beteckningen SFS 1876:10 ("Tilläggskonvention").

5. Den skandinaviska kronvalutan tar form

En viktig del i det nya valutasystemet var att **guld var basen för det skandinaviska valutasystemet** (guldmyntfot). I andra artikeln nämns att "de båda rikena skola hafwa två gemensamma huvudmynt" som var tillverkade av myntguld (90 % vikt del guld och 10 % koppar). Ett kilogram **fint** guld motsvarade 2.480 skandinaviska kronor. En skandinavisk krona motsvarade således 403 mg fint guld (1 tysk mark motsvarade 358 mg. Således kostade en tysk mark cirka 89 öre). Två typer av guldmynt präglades, dels ett tiokronors och dels ett tjugokronors mynt. Gemensamt för guldmynten var yttermått, material, vikt och valör. Däremot fick respektive land utforma utseendet på mynten. Hos de norska guldmynten framgick dessutom under en övergångsperiod valörer med både den gamla och nya valutan (t ex "20 kr = 5 speciedaler").

	valör	bruttovikt	renhet	diameter	material	fint guld	fint silver
huvudmynt, guld	20 kronor	8,9606 g	90 %	23,0 mm	guld	8,0645 g	---
	10	4,4803	90	18,0	guld	4,0323	---
skiljemynt, silver	2 kronor	15,0000 g	80 %	31,0 mm	silver	---	12,0000 g
	1	7,5000	80	25,0	silver	---	6,0000
	50 öre	5,0000	60	22,0	silver	---	3,0000
	25	2,4200	60	17,0	silver	---	1,4520
	10	1,4500	40	15,0	silver	---	0,5800
skiljemynt, brons	5 öre	8,0000 g	95 %	27,0 mm	koppar	---	---
	2	4,0000	95	21,0	koppar	---	---
	1	2,0000	95	16,0	koppar	---	---

Tabell 7. Skandinaviska myntunionens mynts-system. Jämfört med valutareformen 1855 (se tabell 6) så är skillnaderna i princip endast att två stora valörer (10- och 20 kronors mynt) har tillkommit och den minsta valören (1/2 öre) har slopats.
Källa: "Lag om rikets mynt", SFS 1873:31

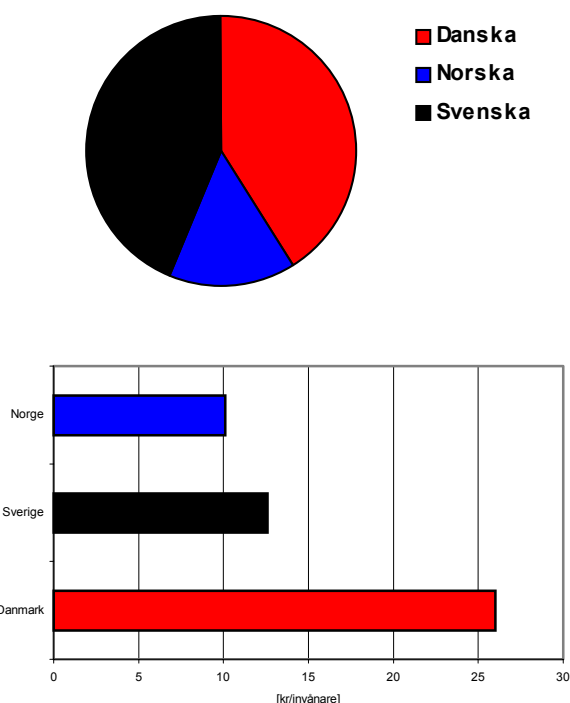

Bild 4 Fördelningen av det nominella myntvärde (totalt 130 miljoner kronor) per land inom den skandinaviska monetära unionen år 1883. Totalt hade Skandinavien under 1880 cirka 8,5 miljoner invånare. Trots att Danmark hade en betydligt mindre befolkning än Sverige så lät de prägla nästan en lika stor mängd mynt som Sverige.
Källa: Nordisk familjebok, 1911

Ett tiokronorsmynt under 1870-talet var en mycket hög valör (med hänsyn till inflationen motsvarar det idag drygt 400 kronor). Därför var man tvungen att prägla lägre så kallade skiljemynt i valörer från 2 kronor ner till 1 öre (det senare motsvarar idag cirka 40 öre). Som kuriositet kan nämnas att man i SFS 1873:36 ("Myntkonventionen mellan Hans Maj:t Konungen af Sverige och Norge och Hans Maj:t Konungen af Danmark") även inkluderade ett 40- öres silvermynt, ett mynt som dock aldrig sattes i omlopp. Skiljemynten var gjorda av silver eller brons.

Det fanns flera praktiska problem med guldmynten och ett var att metallen var mycket värdefull. Det fanns en risk att mindre nogräknade personer skulle försöka att skava av bitar från guldmynten, behålla det avlägsnade guldmetallet och sedan växla in mot nya (oskadade) mynt. Sedan kunde processen börja om på nytt. Därför reglerades i artikel 10 i Myntkonventionen att inte mer än 2 % av myntets vikt fick gå förlorad, annars var det inte längre lagligt betalningsmedel. För att göra det lättare att avslöja eventuella bedragare utfördes guldmyntet med räfflade kanter.

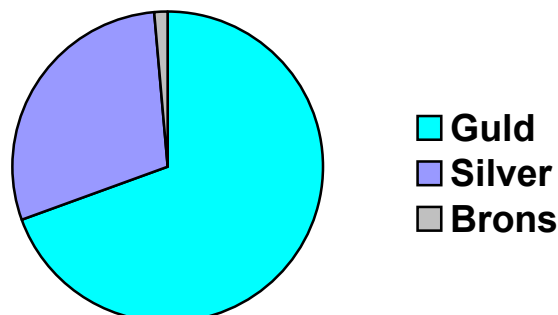

Bild 5 Fördelningen av Skandinaviens totala kronvärde (130 miljoner kronor, se även bild 4) på mynttyp under 1883. Som framgår av bilden utgjorde guld cirka 70 % (motsvarande 52 ton guld) av myntens totala värde. Av den totala mängden guld utgjorde 20 kronor mynten hela 84 % av värdet.
Källa: Nordisk familjebok, 1911

I konventionen från maj 1873 förbereddes för ett snabbt införande av det nya valutan. Det nya guldmyntet skulle enligt förordningen SFS 1873:36 bli ett lagligt betalningsmedel "...så fort som möjligt..." (artikel 17), dock senast 1 januari 1875, det vill säga inom 19 månader. Däremot fick vissa gamla skiljemynt användas ända fram till utgången av 1881. När myntkonventionen utsträcktes till Norge den 1 april 1876 gick valutabytet ännu snabbare, på endast nio månader. Gamla norska mynt av typen tre- och tolvskillingsmynt tilläts dock cirkulera i sju år ända till utgången av 1883.

Sammanfattningsvis gick övergången till gemensam valuta i Skandinavien smidigt. Geografiskt blev spridningen av den nya valutan stor. De nya mynten användes från det skandinaviska fastlandet i öster, via de nordatlantiska öarna och ända till den kanadensiska gränsen i väster. Kronan visade sig dessutom vara mycket stabil, även om de tre länderna under 1914 gick skilda vägar. Idag, mer än 130 år senare, använder Danmark, Norge och Sverige fortfarande kronan som valuta och skillnaden i växelkurser är små. Danmark och Sverige har redan röstat nej till euro, Norge har röstat nej två gånger till EG/EU och på Island är EU-frågan inget stort ämne.

6. Sammanfattning Skandinavien

Sammanfattar vi utvecklingen under 1800-talet i Skandinavien så inleddes seklet med oro på penningmarknaderna och avslutades med en mycket stabil enhetsvaluta. Sverige hade redan under slutet av 1700-talet oreda i sitt penningssystem, med flera parallellt existerande valutor och med olika växelkurser. Engelsmännens anfall på Köpenhamn under början av 1800-talet satte igång en inflationsekonomi i Danmark vilket även spred sig till Norge. Med tiden stabiliserade sig dock de tre ländernas speciedaler mot varandra och under mitten av seklet började de närma sig varandra med växelkursen 1. En dansk eller norsk speciedaler var således ungefär lika mycket värd som en svensk specieriksdaler (från och med 1855 dock Riksdaler riksmünt med växelkursen 4:1).

De tre speciedalermynten baserade sig på silvermyntfot vilket i sig var stabiliserande mot varandra (förutom sedlarna som under början av seklet kraftigt sjönk mot mynten).

Under 1855 införde Sverige decimalsystemet vid införandet av riksdaler riksmünt. Ett riksdaler riksmünt motsvarade 100 öre. Under 1860-talet ökade intresset i flera länder för införande av guldmyntfot, en utveckling som även de skandinaviska länderna intresserade sig för. Under 1870-talet infördes guldmyntfoten i Sverige, Norge och Danmark.

Det kanske viktigaste penningpolitiska steget för de skandinaviska länderna under 1800-talet var att de gick över till gemensam valuta, den skandinaviska kronan. Denna utveckling var naturlig, speciellt då de tre specieriksdalervalutorna sedan 1840-talet var mycket stabila mot varandra. Den skandinaviska kronan följde den globala trenden med guldmyntfot och decimalsystem. Kronan fick en geografisk stor spridning från den norsk-ryska gränsen i öster till den dansk-kanadensiska i väster.

7. Valutaunionerna spricker

Under 1914 sprack LMU och likaså den skandinaviska valutaunionen. Utvecklingen av valutakurserna blev dock högst olika. Den finska, belgiska, franska och italienska valutan föll snabbt i värde medan schweizerfrancen klarade sig bra (se bild 6). Omedelbart innan LMU sprack 1914 var en schweizerfranc lika mycket värd som en italiensk lira, fransk eller belgisk franc (motsvarande 72 öre). **Under december 1998, precis innan euro-ländernas växelkurser låstes mot varandra, var en schweizerfranc värd cirka 5,50 svenska kronor medan en lira var värd knappt ett halvt öre (!), en skillnad på drygt 120 000 procent(!).** Den franska och finska valutan gick inte ens att jämföra då de byttes ut redan under 1960-talet (kraftig inflation). Motsvarande växelkurs under 1998 för en norsk krona var 1,05 kr och för en dansk krona 1,19 kr, det vill säga en maximal dansk-norsk avvikelse mot den svenska kronan på endast 19 %, trots att 86 år förflutit sedan upplösningen. **Ett bättre betyg kan ett valutaområde knappt få.**

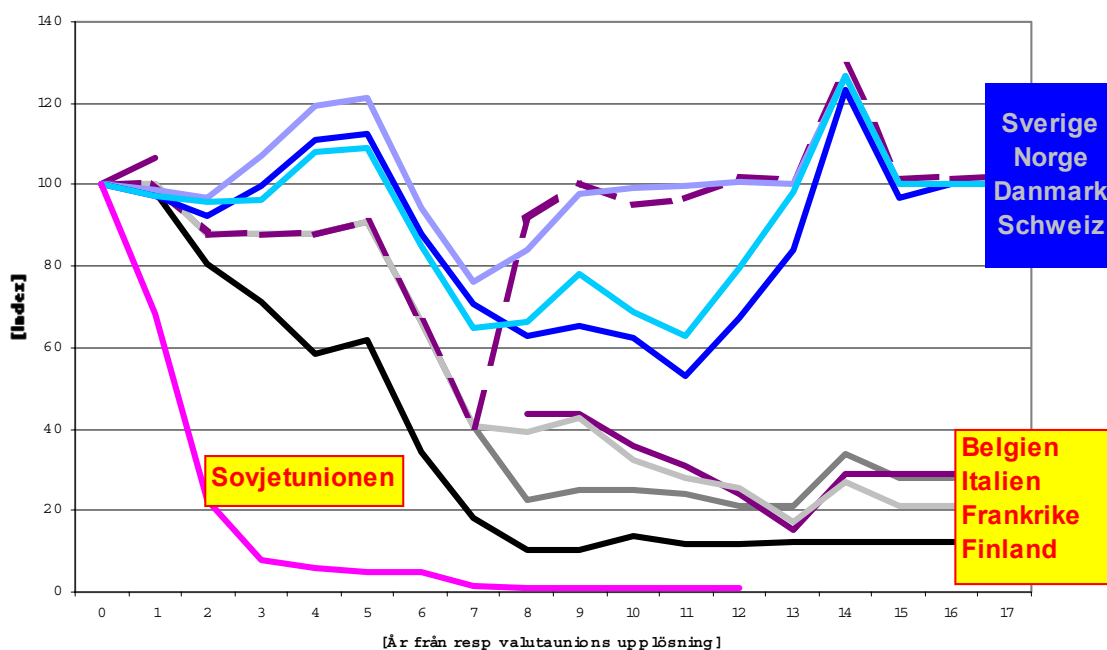

Bild 6 Valutakursutvecklingen efter kollapsen av tre europeiska valutaunioner, mätt mot US dollar. Den blå färgen indikerar den skandinaviska myntunionen (SMU), den röda indikerar LMU och den rosa anger den sovjetiska rubeln i samband med Sovjetunionens upplösning 1991. Notera de skandinaviska valutornas samt schweizerfrancens återgång till ursprungsläget. De nuvarande EMU-ländernas valutor i ovanstående diagram drabbades av svår inflation.
Källor: New York Times, Svenska, Finska, Belgiska och Ryska centralbanken samt Kungl myntkabinettet.

Av diagrammet ovan framgår att det tog cirka 3 år efter LMU:s kollaps till dess att de enskilda valutorna började falla rejält. Efter ytterligare 2 år började schweizerfrancen emellertid åter att stiga till dess ursprungsnivå medan liran och franska francen planade ut kring 20 % av dess ursprungsnivå. De skandinaviska valutorna föll knappt alls vid upplösningen och steg till och med efter 3 år. Efter 5 år föll de dock mot 60- 80 % av sitt ursprungsvärde men efter ytterligare några år stabiliserade de sig på ursprungsnivå (återinförandet av guldmyntfoten 1924- 28). Den snabbaste kollapsen svarade dock den sovjetiska rubeln för (1990-talet) som föll till knappt 10 % av ingångsvärdet inom loppet av endast 3 år.

8. Sammanfattning

Det kan verka som enbart ett historiskt intresse att studera valutakurser, valutaunioner och de parallella statsbildningarna ända tillbaka till 1700- talet men faktum är att det finns ett ständigt återkommande mönster i historien. Valutaunioner med för stora kulturella och ekonomiska skillnader mellan länderna havererar förr eller senare, speciellt om något medlemsland börjar att luckra upp medlemsvillkoren. Därför har utvecklingen hos de olika europeiska valutaunionerna varit högst olika. Schweizerfrancen, den skandinaviska kronan, pundet och inte minst den amerikanska dollarn är valutor med en mycket lång, stabil utveckling medan euro- länderna Frankrike, Finland, Belgien, Tyskland och Italien har en väg kantad av valutahaverier, havererade allianser och stökiga regimer. Dessutom är kopplingen mellan penningpolitik och statsbildning stark, vilket inte minst den tyska utvecklingen sedan införandet av gemensamma tullagar i Preussen år 1818 visar.

Den svenska diskussionen om euron fördes ur ett relativt kort tidsperspektiv (jämför diskussionen om ”kvartalsekonomi”) och ofta använde ja-sidan vårt grannland Finland som föredöme. **Vad ja-sidan inte nämnde var att Finland redan 1877 gick med i den centraleuropeiska valutaunionen LMU och några decennier senare tvingades bevittna hur deras finska mark sjönk mot bland annat den svenska kronan, från 72 öre till 9 öre under perioden 1914- 1924. Senare under 1960- talet fick Finland byta valuta.**

Det finns flera likheter mellan den svensk- danska situationen idag och den kring 1870. Politikerna i de bägge monarkierna Danmark och Sverige- Norge sneglade under 1860- talet länge på LMU i Centraleuropa, precis som Danmark, Norge och Sverige sneglar på EMU idag. Redan år 1865 hade de nuvarande EMU- länderna Italien, Belgien och Frankrike bildat LMU. LMU började dock skaka redan efter bara några år (silverpriset började falla vilket påverkade silvermyntens värde mot guldmynten, valutan förutsatte ett fast prisförhållande mellan guld och silver). Senare luckrade Italien och Spanien upp stommen i valutasystemet genom att ersätta guldmyntfoten med pappersmyntfot. Likaså införde det nuvarande EMU-landet Tyskland den nya gemensamma enhetsvalutan mark, en valuta som även var hörnstenen i ett nytt rike. Senare började sedelpressarna att gå varma även i Tyskland. Den ekonomiska krisen i Tyskland under 1920- talet fick svåra politiska efterverkningar. Intressant är dock hur schweizarna mitt i Centraleuropa lyckades manövrera sig ut ur LMU och fortsätta sin framgång genom en stram ekonomisk politik och strikt neutralitetspolitik. Schweiz har, liksom Skandinavien, kvar sin valuta sedan 1800- talet. Både Schweiz och Skandinavien har sedan 1870- talet haft en mycket sund skepsis mot centraleuropeiska experiment.

Hemma i Sverige hävdade flera representanter för svenskt näringsliv att gemensam (i praktiken centraleuropeisk) valuta var bra för samhällsekonomin. Men samtidigt hopade sig frågetecknen. Tidigare nämndes att påfrestningarna på **LMU bara några år efter lanseringen började att bli mycket stora**. Några decennier senare drabbades dess medlemmar **Frankrike, Belgien och Italien av svår inflation**. Den tyska valutan och nationen gick under 1920-talet ett rent fasansfullt öde till mötes. Idag ser vi hur stabilitetspakten inom EU i praktiken redan har övergetts. Detta ägde rum endast några år efter det att EMU- ländernas valutor låstes mot varandra. Italiens premiärminister har vidare offentligen kritiserat den nya euro- valutan. Ekonomin i EU:s hjärta, Tyskland med sina drygt 80 miljoner invånare, står idag inför mycket allvarliga problem med bland annat utflyttning av industri och politisk makt samt även en på sikt kraftigt minskande befolkning. Schweiz bedrev dock, då som nu, en självständig politik där egen valuta var en av hörnstenarna. Idag räknas schweizerfrancen till en av världens starkaste valutor. Tack vare schweizerfrancens styrka attraherar den utländskt kapital, speciellt i orostider. Och precis som under 1870- talet så var det brittiska pundet relativt stabilt. Vi får heller inte glömma att EU:s enhetssträvanden främst har varit en centraleuropeisk angelägenhet. Såväl England som de skandinaviska länderna har under sekler fört en självständig politik, inte minst inom penningområdet. Situationen påminner med andra ord om den kring 1870, precis innan de skandinaviska länderna beslöt att införa en egen valuta.

En annan slående likhet mellan det tyska, tidigare heterogena språkområdet under början av 1800-talet och EU är den successiva omvandlingen från självständiga länder till enhetsstat (se även bilaga). I bägge fallen började omvandlingen försiktigt med gemensamma tullar, sedan några trevande försök med ombildning till federation, införande av enhetsvaluta för att därefter övergå till en enhetsstat. Men inte ens inom det tysktalande området lyckades man införa en långsiktigt hållbar stat.

En valutaunion kan under vissa förutsättningar bli en framgång. I såväl USA som Schweiz har dollarn respektive schweizerfrancen blivit succéer. Formellt sett är de bägge statsbildningarna en federation respektive konfederation, där skillnaden utgör graden av integration. USA är en tämligen homogen statsbildning med gemensamt språk samt en lång tradition av demokrati. Schweiz är betydligt mer decentraliserat och heterogent men har liksom USA en lång tradition av demokrati och självständighet. Bägge länderna har för övrigt haft ett starkt inflytande från protestantismen. USA har dock inte mer än 270 miljoner invånare medan EU efter den senaste utvidgningen (28 medlemsländer) kommer att ha cirka 520 miljoner invånare och ett mycket stort antal skilda språk och kulturer. Att få en folklig förankring i en sådan statsbildning (där invånarna inte ens talar samma språk), kommer att ställa ännu djupare krav på politisk integration och ekonomisk utjämning.

Att de skandinaviska länderna än idag använder kronan som valuta, om än i nationella versioner, visar styrkan hos våra monetära system. I likhet med växelkurserna mellan de skandinaviska länderna under mitten av 1800-talet, som ju konvergerade, så är växelkurserna idag förvånansvärt lika. Det verkar nästan finnas en ”osynlig” regleringsmekanism mellan de tre ländernas valutasystem. Och precis då som nu fanns möjligheten att ansluta de skandinaviska valutorna till någon av de centraleuropeiska. Men flera ledande politiker ansåg att Centraleuropa var en politisk osäker region med tydliga ambitioner hos flera av länderna att föra en expansiv utrikespolitik. Därför blev en regional valuta mellan tre likasinnade länder ett naturligare val.

Än idag är de gamla kronmynten från starten 1873 giltiga som betalningsmedel. Visserligen gled de tre kronvalutorna tillfälligt ifrån varandra efter den skandinaviska valutaunionens sammanbrott, men efter återinförandet av guldmyntfoten 1924- 1928 konvergerade de återigen. Under samma period har EMU- landet Tyskland haft inte mindre än sex olika valutor [3], där ett valutahaveri var en av faktorerna som starkt bidrog till ett världskrig. Även de nuvarande EMU- länderna Finlands, Italiens, Belgiens och Frankrikes valutor havererade i praktiken under 1900- talet. I Skandinavien inträffade den senaste valutakollapsen så långt tillbaka som år 1813 (den dansk- norska ”Statsbankerotten”). ***Skillnaderna i penningpolitisk stabilitet under de senaste 170 åren borde framgå bättre i den allmänna debatten när vi diskuterar att ersätta vår gamla, stabila krona med utländsk valuta.*** Det naturliga vore att vi istället återinförde den skandinaviska kronan.

Tomas Larsson

Källförteckning

[1]= ”Carolinen- Jakten på 1800-talets universalmynt”, Ingemar Wallin Mynthandel AB, dec 2003

[2]= "Från kaos till ordning", Kungl myntkabinettet, Stockholm, 1995

[3]= 1871- 1922 1. mark (även kallad reichsmark)
 1923 2. rentenmark
 1924- 1948 3. reichsmark
 1945- 1990 4. mark (DDR)
 1948- 2001 5. D-mark
 2002- ??? 6. euro

[4]= ”Münzen des Deutschen Reiches 1871- 1918” (www.deutsche-schutzgebiete.de)

[5]= danska centralbankens hemsida (www.nationalbanken.dk)

Lästips

* ”Danske mønter”, Georg Galster (www.gladsaxegymnasium.dk/2/galster/galshist)

* ”Norske mønter”, Georg Galster (www.gladsaxegymnasium.dk/2/galster/galshisn)

* Norska centralbankens hemsida (www.norges-bank.no)

* Svenska centralbankens hemsida (www.riksbanken.se)

* Sieg´s myntkatalog

* Nordisk familjebok, främst "Tyskland"

* "Norges mynter", Oslo, 2001

Tyska riket under perioden 1806...1891Allmänpolitisk händelse

- 1806 Heliga romerska riket av den tyska nationen upphör
- 1815 Tyska förbundet startar. Det nya riket skulle bland annat ha till uppgift "...att skydda sina medlemmars frihet samt upprätthålla Tysklands inre och yttre säkerhet..."
- 1818 *Gemensamma tullagar införs i Preussen*
- 1834 *Tyska tullföreningen startar*, totalt 23 miljoner invånare
- 1847 *Förslag om bildandet av ett tyskt nationellt parlament* (möte i Heppenheim). Resultatet blev dock ett beslut om att bygga ut den Tyska tullföreningen.
- 1849 Nationalparlamentet antog en *ny tysk författning*. Tyskland skulle bli en förbundsstat. Under augusti 1849 hade alla tyska stater (förutom Österrike, Bayern och Württemberg) anslutit sig till den nya *Unionen*.
- 1853 *Handelsfördrag mellan Preussen och Österrike*
- 1859 Påverkade av Italiens enande *föreslogs ett nationellt parlament och centralregering* med "...militära och diplomatiska ledningen i Preussens händer..."
- 1862 Bismark utses till preussisk ministerpresident "...1862 började en ny tid äfven för den tyska nationella frågans utveckling..."
- 1864 * Tyska missionärer hissar den tyska flaggan på den afrikanska kontinenten
* Preussen- Österrike erövrar södra Danmark (Slesvig- Holsten)
- 1866 * Preussen och Österrike drabbar samman, Österrike förlorar
* Österrike går ur samarbetet
* Tyska förbundet upphör
- 1867 * Nordtyska förbundet startar
* Bismark utses till förbundskansler
* Beslut om att inrätta ett *Tullparlament i Berlin*
- 1870 Preussen besegrar Frankrike
- 1871 * Nordtyska förbundet upphör
* Tyska riket startar
- 1872 Elsass- Lothringen ansluts till Tullunionen
- 1879 *Tysk-österrikiska förbundsfördraget (försvarspakt)* sluts
- 1884 Det tyska kanonbåten Möwe skickas till Afrika. Togo och Kamerun hamnar under tysk besittning
- 1888 * *Omorganisation av försvarsstyrkan så att "... dess verksamhet icke skulle inskränka sig till eventualiteter av ett fientligt anfall på rikets område, utan ...skulle vid behof kunna komplettera armén och flottan..."*
* Kejsar Vilhelm uppstog på Tyska rikets tron. En "...omfattande militär kraftutveckling och härpå stödd världsomfattande stormakts-politik..." startar.
- 1890 Rikskansler Bismark avskedas
- 1891 Bismark efterträds av Caprivi som menade att "...*de ekonomiska och handelspolitiska gemensamhetsintressena måste göra äfven den politiska sammanslutningen starkare...*"

Penningpolitisk händelse

- 1837 *München- myntfördrag* att införa gulden som valuta i Sydtyskland
- 1838 *Dresdner myntkonvention*, gulden och daler knyts mot varandra. Myntsystemet baserade sig på kölnsk mark (234 gram silver)
- 1857 *Wiener myntkonvention*, Österrike anslöt sig till valutsystemet. Myntsystemet baserade sig på Tullpundet (500 gram silver)
- 1871 Riksmarken ersätter gulden och daler. Den sist dalem präglas. Myntsystemet baserade sig på guld
- 1875 Preussiska centralbanken blir Tyska rikets centralbank

